

- [6] Litvinovsky E. Y. (2003). Officer of educational work structures in the Armed Forces of Ukraine - manager of the educational process. Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv: military special sciences. No 5–7. P. 29–33. (in Ukrainian).
- [7] Andrushchenko V. (2008). Personally oriented technologies of teaching and education in higher educational institutions: [col. monograph] / [V. Andrushchenko, N. Divinskaya, B. Korolev and others; for general ed. V. Andrushchenko, V. Lugovoi]. - Kyiv: Пед. opinion. 256 p. (in Ukrainian).
- [8] Kropotova N. (2010). Four aspects of the profession as a socio-cultural phenomenon / N. Kropotova // Higher school. № 3/4. P. 44–50. (in Ukrainian).
- [9] Rashkevich Yu. M. (2016). Guidelines for the development of profiles of degree programs, including program competencies and program learning outcomes / trans. from English Erasmus + National Expert on Higher Education Reform, Ph.D. Sciences, Prof. Yu. M. Rashkevich. Kyiv: Polygraph Plus LLC. 80 p. (in Ukrainian).
- [10] International standard ISO 9000. Quality management systems - Basics and vocabulary. 2015. URL: [https://pqmonline.com/assets/files/pubs/translations/std/iso-9001-2015-\(rus\).pdf](https://pqmonline.com/assets/files/pubs/translations/std/iso-9001-2015-(rus).pdf).
- [11] Babyn I. I. (2011). National educational glossary: higher education / [author-compiler: I. I. Babyn, Ya. Ya. Bolyubash, A. A. Garmash, etc.; for order. D. V. Tabachnik and V. G. Kremen]. - Kyiv: Плеяди. 100 p. (in Ukrainian).
- [12] Stasiuk V. V., Tolok I. V. (2012). Psychological and pedagogical competence as a basis of professionalism of the military specialist of operational and tactical level of preparation. Bulletin of the National University of Defense of Ukraine. No 5 (30). P. 274–278. (in Ukrainian).
- [13] Spencer L. (2005). Competences at work / L. Spencer, S. Spencer. - Moscow: HIPPO. 384 p.
- [14] Training technologies as a means of forming knowledge and practical competencies: the experience of faculties and departments: Coll. materials scientific method. conf., (3–4 лют. 2009 р.): у 2-х т. - Kyiv: KHEY, 2009. - Т. 1. - 416 с. (in Ukrainian).
- [15] Khodan O. L. (2013). Competence approach to the training of future professionals in higher education. Scientific Bulletin of Uzhgorod University: Series: Pedagogy. Social work. Uzhhorod: Hoverla, Vip. 29. P. 232–235. (in Ukrainian).
- [16] Yagupov V. V., Kryshchal M. A. Pedagogical technique of teachers of military-special disciplines. URL: http://lib.iitta.gov.ua/10447/1/Article_8_ped_technique.pdf. (in Ukrainian).
- [17] Yagupov V. V. (2007). Competent approach to the training of specialists in the system of higher education / V. V. Yagupov, V. I. Svislun // Nauk. zap. T. 71. Pedagogical, psychological sciences and social work / Nat. Kyiv-Mohyla Academy University. - Kyiv. P. 3–8. (in Ukrainian).
- [18] International security in the frame of modern global challenges: Collection of scientific works. Mykolas Romeris University, Vilnius, 2018. 556 p.
- [19] Weinert, F. E. (2001). Vergleichende Leistungsmessung in Schulen – eine umstrittene Selbstverständlichkeit. In F. E. Weinert (Hrsg.), Leistungsmessungen in Schulen. Weinheim: Beltz. P. 17–31.

УДК 378.015.31.041:37.011.3-052

DOI: 10.31652/2412-1142-2024-74-176-186

Фрицюк Валентина Анатоліївна

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

ORCID ID: 0000-0001-6133-2656

valentina.frytsiyk@gmail.com

ОЗНАКИ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК ОСОБИСТІСНОЇ КАТЕГОРІЇ

Анотація. У статті досліджуються ознаки креативності майбутнього педагога як важливої особистісної категорії, що визначає здатність до творчості та є основою для професійної самореалізації. Наголошено на необхідності розвитку креативності в умовах сучасної педагогічної освіти, яка має відповідати запитам суспільства на формування творчих, самостійних та інноваційних фахівців. У роботі проаналізовано різні підходи до розуміння поняття

«креативність», зокрема у психологічній, філософській, педагогічній та акмеологічній літературі. На основі теоретичного аналізу визначено основні ознаки креативності як особистісної категорії. До них віднесено: інтелектуально-творчу ініціативу, здатність до виходу за межі стандартних завдань і вимог, широту категоризації, асоціативне мислення, швидкість, гнучкість та оригінальність. Окремо акцентується увага на динамізмі мислення як механізмі творчого розвитку особистості. Виявлено, що багато з цих характеристик співвідносяться із поняттям дивергентного мислення, дослідженого Дж. Гілфордом, та є ключовими для успішного вирішення педагогічних завдань. Зроблено висновок, що креативність майбутніх педагогів є базовою умовою їхньої професійної готовності, оскільки сучасна педагогічна діяльність потребує нестандартних підходів, інноваційних рішень і здатності адаптуватися до динамічних умов освітнього процесу. Показано, що формування креативності є не лише основою розвитку творчої особистості педагога, а й важливим фактором його успішної самореалізації. Практичне значення дослідження полягає у визначенні шляхів розвитку креативності майбутніх педагогів у межах освітнього процесу. Розглянуто роль креативного середовища, інноваційних методик і педагогічних технологій у стимулюванні творчих здібностей.

Ключові слова: креативність, майбутній педагог, творчість, дивергентне мислення, педагогічна освіта, інноваційні технології, самореалізація.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У сучасній педагогіці вищої школи все більше уваги приділяється підготовці фахівців, здатних до постійного духовного самовдосконалення та активної педагогічної творчості. Професійна кваліфікація майбутніх учителів значною мірою залежить від їхньої здатності самостійно знаходити шляхи вирішення дидактичних завдань, мислити нестандартно, швидко реагувати на проблемні ситуації та приймати оригінальні рішення. Усе це пов'язано з креативністю. Здатність до творчості є однією з найважливіших професійних якостей, які нинішня освіта вимагає від майбутніх учителів. Успіх у педагогічній діяльності можливий лише для тих учителів, які мають високий рівень креативності та реалізуються як творчі особистості.

Створення умов для якісної підготовки творчих фахівців є одним із пріоритетних завдань педагогічних закладів вищої освіти. Вивчення формування креативності набуває особливого значення через суперечність між суспільним запитом на творчу особистість учителя та недостатньою розробленістю психолого-педагогічних основ її підготовки. У цьому контексті формування креативності у майбутніх учителів є важливим завданням, адже ця риса є ключовим компонентом їхньої професійної готовності та засобом самореалізації. Креативність нерозривно пов'язана з педагогічною діяльністю незалежно від спеціалізації вчителя, проявляючись у різноманітних формах і напрямках. Освітній процес постійно ставить перед педагогом ситуації, що потребують творчого підходу: активізація інтересу та залучення учнів до роботи, пошук відповідей на несподівані запитання, вирішення складних педагогічних завдань, які виникають у ході уроку, або нестандартне реагування на виклики. Здатність генерувати нові ідеї, відходити від традиційних схем мислення та оперативно вирішувати проблемні ситуації є сутністю креативності.

Креативність не є вродженою якістю. Як свідчать дослідження, вона розвивається через навчання, виховання та активну діяльність, підтриману цілеспрямованим педагогічним впливом.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Осмислення проблеми розвитку креативності особистості представлено в працях таких авторів, як: Т. Ковальчук, Г. Костюк, В. Роменець, К. Роджерс, Е. Торренс, В. Шинкаренко та ін.; значний інтерес у ракурсі нашого дослідження становлять праці про загальні та специфічні особливості творчої педагогічної діяльності, шляхи і засоби підвищення професійності вчителя і його педагогічної майстерності (І. Бех [2; 3], Р. Гуревич [14; 15], І. Зязюн, А. Коломієць [4], Н. Лазаренко [5], Н. Ничкало та ін.), підготовки до професійного саморозвитку [7; 14; 15; 16].

Однак, недостатньо дослідженим є аспект щодо ознак креативності майбутнього педагога як особистісної категорії.

Метою статті є аналіз різних підходів до розуміння поняття «креативність» та з'ясування ознак креативності майбутнього педагога як особистісної категорії.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін «креативність» трактується неоднозначно як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Аналіз літератури свідчить про відсутність єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття. Його етимологія походить від латинського слова *creatio*, що означає «створення». В англomовній літературі термін *creativity* охоплює все, що пов'язане зі створенням чогось нового, чого раніше не існувало. Це може стосуватися як самого процесу творення, так і його результатів, суб'єкта (або суб'єктів), умов здійснення творчої діяльності, а також факторів, які її зумовлюють.

Термін «креативність» був запроваджений Дж. Гілфордом у 60-х роках ХХ ст. для позначення здатності індивіда створювати нові ідеї та формувати нові навички.

У трактуванні самого поняття креативності спостерігаються відмінності, а саме: по-різному визначають її місце в структурі особистості, рівень усвідомлення проявів креативності, а також джерела і умови розвитку цієї якості. Науковці розглядають креативність як природну функцію мозку, яка виявляється і реалізується в діяльності у міру наявності спеціальних здібностей до тієї чи іншої конкретної діяльності; біологічне явище психіки, яке спонтанно-індивідуально розвивається, якому заважає будь-яка соціалізація; інші дослідники характеризують її як соціально-зумовлене явище, яке розвивається в навчанні тощо.

Найбільш упорядковані визначення знаходимо у дослідників, які роблять акцент на особливостях або якостях особистості. Так, Дж. Гілфорд визначає креативність як універсальну здібність, яка сприяє успішному творчому мисленню [13], а Е. Торренс – як здатність до загостреного сприйняття проблем, пов'язаних із недостатністю знань [20]. Донедавна в українській лінгводидактиці відоме було лише поняття «творчість», яке визначало продуктивну людську діяльність, здатну породжувати нові матеріальні та духовні цінності. Запровадження в український науковий обіг терміну «креативність» сприяло виокремленню самостійної галузі дослідження особистісного аспекту творчості [1]. Термін «креативність» з'явився тільки у 80-90-х роках ХХ ст. під впливом зарубіжної психолінгвістичної школи, яка досліджувала проблему креативності з другої половини ХХ ст. (Дж. Гілфорд, Е. Торренс). У «Психологічному словнику» під креативністю розуміється здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Отже, креативність можна вважати однією з яскравих індивідуальних якостей особистості, яка визначає гнучке і конструктивне сприйняття, мислення та поведінку людини.

Щоб розрізнити поняття «творчість» і «креативність», користуються двома характеристиками: процесуально-результативною (для позначення творчості) і суб'єктивно-зумовленою (для позначення креативності). Загальновідомо, що креативність, з одного боку, реалізується в процесі творчості і є її мотиваційною основою як суб'єктивна детермінанта творчості, а з іншого – розвивається і формується залежно від її особливостей і умов, як об'єктивна детермінанта творчості. Отже, креативність – детермінанта творчого процесу.

Дослідження засвідчують, що креативність як особистісна якість відображається у всіх компонентах поведінки і діяльності людини і корелює з такими індивідуальними особливостями психічних процесів (мислення, сприйняття, уява, відчуття, емоції, воля, пам'ять, увага), які сприяють досягненню творчих результатів у діяльності.

Більшість дослідників погоджуються, що креативність є однією з ключових інтегративно-комплексних рис особистості, тісно пов'язаною з іншими її характеристиками. Вона проявляється на різних рівнях: несвідомому, свідомому, орієнтувально-перетворювальному та дослідницькому, як в індивідуальній діяльності, так і в соціальних ролях.

Дослідження показують, що креативність має багато зв'язків із різними якостями особистості. У сприйнятті це проявляється через цілісність, синтетичність, свіжість поглядів, самостійність, здатність помічати те, що залишається непомітним для інших, неупередженість та гостроту сприйняття.

Креативну особистість вирізняє яскраво виражена саморегуляція сприйняття, зосередженість на вирішенні конкретної проблеми чи завдання та «чіпкість» уваги, яка може бути тривалою і стійкою. Водночас домінуючий фокус на творчому процесі нерідко спричиняє неухважність до навколишньої дійсності, оскільки увага спрямована на об'єкт креативного інтересу. При цьому креативна особистість, немовби скануючи оточення, формує цілісне уявлення про побачене.

Науковці виокремлюють такі перцептивні особливості, які найбільш часто корелюють із креативністю: висока чутливість до субсенсорних подразників, здатність сприймати неточності, відхилення, незвичайність та унікальність рис об'єкта, здатність зауважувати зв'язки між ознаками, які формально не мають їх; здатність сприймати комплексно, помічаючи головне, суттєве; вміння бачити потенційне, те, що ще не проявилось; уміння під час сприйняття звільнитися від фіксованої установки та сталості, тобто сприймати самостійно, неупереджено. У процесі сприйняття для креативних особистостей найбільшу привабливість мають невизначені, неупорядковані об'єкти, з яких самостійно відбирається потрібне та значуще.

Цікаво, як креативність пов'язана з пам'яттю. Креативні люди зазвичай мають значний обсяг знань, що стосуються їхніх інтересів, і вміють ефективно їх використовувати. Водночас вони часто забувають або взагалі не запам'ятовують звичайні для більшості факти, такі як ціни, імена чи дати. Швидко засвоюючи основне, вони схильні ігнорувати другорядне. Проте малозначущі на перший погляд деталі можуть легко спливати в їхній пам'яті під час віддалених асоціацій, допомагаючи їм створювати цілісну картину загального. Такі люди зазвичай добре відчують багатозначність слів, часто вигадують нові значення або інтерпретації, демонструючи не лише глибокі знання, а й спостережливість і фантазію.

Уява та фантазія є одними з найяскравіших і найхарактерніших проявів креативності. Вони дозволяють передбачати цілі, наслідки дій та моделювати динаміку розвитку творчих процесів.

Уява може бути двох видів: відтворювальною (репродуктивною) та творчою (продуктивною). Фантазія ж завжди має виключно креативний характер, оскільки вона ніколи не є репродуктивною. Креативна уява фактично збігається з поняттям фантазії, яка вирізняється яскравістю, несподіваністю, фантастичністю та образністю.

Креативні особистості також демонструють високий рівень емоційної збудливості. Є дані, що свідчать про тісний зв'язок між емоційним напруженням і рівнем креативності. Позитивний вплив на творчий процес мають такі емоційні стани, як радість, пристрасть, натхнення, прагнення до домінування, ризику, свободи та руйнування усталених норм. Зняття страху та подолання фрустрації також стимулюють креативність. Емоційна активність є ключовим фактором творчості, адже без неї креативність майже не проявляється.

Виокремлюють такі особистісні характеристики, які притаманні більшості креативів: відхилення від шаблону в поведінці, ініціативність, оригінальність, упертість, самовідданість, неабияка енергійність, винахідливість, прямота суджень, спритність, незалежність, внутрішня зрілість, критичність, скептицизм, мужність, упевненість в умовах невизначеності та хаосу, схильність до алегоричності, метафоричності, двозначності, підкреслювання свого «Я», висока самооцінка, гордість.

Поряд із вивченням кореляції креативності з іншими рисами особистості, велику увагу дослідники приділяють виявленню компонентів творчої особистості.

Більшість науковців виділяють такі характерні риси творчої особистості, як прагнення звертатися до першоджерел, тлумачних і енциклопедичних словників; уміння знаходити

проблеми там, де іншим усе здається очевидним, і ставити під сумнів загальноприйняті істини; здатність працювати з нечітко визначеними поняттями; вміння концентрувати увагу на певному питанні й утримувати її; критичний підхід; схильність до ігрової взаємодії з іншими та прагнення звільнитися від стереотипів.

Варто зазначити, що студентів із вираженими творчими здібностями відрізняють такі якості: висока активність і рівень свідомості; сильна мотивація до вирішення завдань творчого характеру та прагнення до самостійності у їх розв'язанні; глибокі й різнобічні спеціальні знання, а також широкий спектр навичок у вибраній сфері діяльності; постійне бажання вдосконалювати свої знання, здібності й навички, що розширює можливості для успішної творчої діяльності; зацікавленість науковими заходами й участю в дискусіях; захопленість творчою діяльністю та наполегливість у досягненні цілей; здатність ставити нестандартні запитання.

На думку І. Бека, «найвищим суспільним проявом людини, її духовною вершиною і життєвою цінністю є творчість. Це сфера її справжньої свободи й розкритості як індивідуальності» [2, с. 264]. Він слушно стверджує, що «творчість передбачає нове бачення, нове рішення, новий підхід, тобто готовність до відмови від звичних схем і стереотипів поведінки, сприйняття і мислення, готовність до самозміни» [3, с. 250].

Дослідники з різних галузей знань вивчають феномен «таланту» та «генія» як вищий рівень прояву творчого потенціалу людини. Ті, хто аналізував власну творчу діяльність чи займався педагогічною практикою, відзначали важливість виховного середовища для розвитку таланту.

З кінця XIX століття активно вивчаються психологічні аспекти творчості. Її почали розглядати як нестандартний підхід до вирішення проблем, що активізує всі пізнавальні процеси. Дослідники звертають увагу на глибинні рівні людської психіки, які містять величезний потенціал.

У психології творчості виділяють два основні напрями: перший зосереджується на загальнотеоретичних питаннях, другий – на емпіричних і прикладних дослідженнях. Перший напрям називають екзистенціалістським (від латинського *existentia* – існування), другий – позитивістським.

Прихильники екзистенціалістського підходу прагнуть розкрити сутність і екзистенційний зміст творчості. До них належать гуманістичні психологи, такі як Е. Фромм, К. Роджерс та інші, а також представники гуманістичної педагогіки співтворчості.

Друга тенденція – позитивістська, її представники емпірично вивчають здатність до творчості (Дж. Гілфорд, Е. де Боно, У. Гордон, С. Меднік, Е. Торренс та ін.). Ця тенденція ширше представлена в сучасній психології. У концепціях, які відбивають цю орієнтацію, основна увага приділяється методикам діагностики творчого потенціалу (Дж. Гілфорд, Е. Торренс, С. Меднік) або методикам безпосереднього впливу, спрямованого на збільшення актуальних креативних проявів (Е. де Боно, У. Гордон, Р. Крачфілд та ін.). В основі цього підходу лежить припущення про наявність кореляції між виконанням тестових завдань та реальними творчими здібностями, які проявляються у житті.

Варто зазначити, що як екзистенціалістська, так і позитивістська концепції містять цікаві й важливі елементи, які суттєво збагачують дослідження творчості та креативності.

Досить поширеним є підхід, який визначає чотири ключові аспекти вивчення креативності: креативний процес, креативний продукт, креативна особистість, креативне середовище, що формує вимоги до творчого продукту. На основі цих аспектів були визначені чотири напрями дослідження креативності.

Дослідження креативності як процесу дозволило виділити певні його фази. Їхні класифікації, запропоновані різними дослідниками, відрізняються за рівнем деталізації та співвідношенням свідомих і несвідомих компонентів у цьому процесі (В. Моляко, Г. Сельє, Г. Уоллес та ін.) [9, с. 6].

Прихильники одного з підходів розглядають креативний процес і продукт як окремі явища, що функціонують незалежно один від одного (Ф. Баррон, Р. Стернберг, А. Маслоу). Ф. Баррон визначає креативність як внутрішній процес, що спонтанно переходить у дію [11]. З цієї перспективи відсутність продукту не є ознакою відсутності креативності.

Дослідники виділяють кілька загальних вимог до процесу креативності, які визнаються більшістю: трансформація зовнішньої та внутрішньої структури проблеми через аналогії та заповнення прогалин у знаннях; постійне переформулювання проблеми; використання наявних знань і навичок у новому контексті для створення інновацій; застосування невербального мислення та здатність до ментальних дій; внутрішня напруга, що виникає через конфлікт між традиційним і новим тощо.

Представники іншого підходу зосереджуються на вивченні кількості, якості та значущості творчого продукту (К. Тейлор, Д. Тейлор) [19].

Креативний продукт трактується дуже широко: від технічних інновацій і нових ідей до унікальних стилів у мистецтві, нових наукових парадигм тощо. Для оцінки продуктів креативності, зокрема в науковій сфері чи у вирішенні проблем, використовуються такі критерії: чутливість до прогалин у знаннях, здатність виходити за межі дисциплін, несподіваність, відповідність меті та складність. Однак, оцінка креативних продуктів, таких як твори мистецтва, літератури, науки чи музики, завжди залежить від контексту конкретної культури та часу.

Аналізуючи характеристики процесу й продукту креативності, К. Тейлор виділив кілька рівнів: рівень зображеної креативності – демонстрація власних знань і почуттів у різних видах діяльності; рівень продуктивної креативності – поява здатності та потреби застосовувати набуті знання; рівень винаходу – здатність до гнучкого мислення, що включає визнання нових, несподіваних зв'язків між несумісними елементами; рівень новаторства – внесення нового елемента до існуючих знань або принципово новий підхід до вирішення проблем; рівень творчості – створення об'єктивно нового принципу чи гіпотези, важливих для суспільства [19].

Третій напрям розглядає креативність як задану властивість. Провідними дослідниками цього напрямку були і залишаються Дж. Гілфорд [13] та Е. Торренс [20].

Одним з перших Р. Симпсон [1] визначив креативність як здатність людини відмовитися від стереотипних способів мислення. Е. Фромм запропонував визначити креативність як здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, націленість на відкриття нового та глибоке усвідомлення свого досвіду.

Однак якщо експерименти Дж. Гілфорда були спрямовані в основному на діагностику рівня креативності та дослідження її взаємозв'язку з деякими когнітивними аспектами особистості, то Е. Торренс займався вивченням креативності в динаміці, розглядав можливості цілеспрямованого впливу на її розвиток.

Креативність розглядається Е. Торренсом як природний процес, породжений сильною потребою особистості зняти напругу, що виникає у неї внаслідок дискомфорту, викликаного невизначеністю або незавершеністю діяльності. Він розглядає креативність як процес із такими складовими: чутливість до проблем, відчуття незадоволеності та недостатності своїх знань, чутливість до відсутніх елементів та дисгармонії, усвідомлення проблеми, пошук розв'язку, здогади, пов'язані з тим, чого не вистачає для розв'язання, формулювання гіпотез, перевірка та повторна перевірка цих гіпотез, їх модифікація, а також повідомлення результатів [20]. Цілком погоджуємося з науковцем, що розвиток креативності не визначається генетично, а залежить від тієї культури, в якій виховується особистість. Він експериментально довів, що спад у розвитку креативності можна зняти шляхом спеціального навчання. Практична частина нашого дослідження багато в чому підтверджує це положення.

Четвертий напрям розвивають, в основному, представники гуманістичної психології (К. Роджерс, Н. Роджерс, Т. Ембайл та ін.). Вони розуміють під творчим процесом створення за допомогою дій нового продукту, який виростає, з одного боку, з унікальності індивіда, а з іншого – зумовлений матеріалом, подіями, людьми та обставинами життя [10; 17].

У зв'язку з особливим значенням для нашого дослідження третього напрямку (особистісного підходу) розглянемо його більш детально.

Креативність як особистісна категорія ґрунтується на встановленні зв'язків між психічними явищами, які найбільш виразно відображають творчі риси особистості. Вона охоплює сукупність значущих характеристик, серед яких виділяються такі аспекти: загальне і специфічне у творчості та творчій індивідуальності; діалектичний перехід від потенційного до актуального, що виражається у розвитку творчого потенціалу в творчу здатність; взаємозв'язок свідомого і несвідомого у структурі креативності.

Важливу роль у структурі креативності відіграють несвідомі компоненти. Спонтанність і неусвідомленість багатьох підсвідомих процесів часто проявляються у непередбачуваності творчого процесу. Деякі дослідники, такі як С. Меднік та А. Маслоу, наголошують, що здатність виражати ідеї, які виникають із підсвідомості, є ключовою для креативності. Творці з видатними креативними здібностями також підкреслювали значущість підсвідомих процесів у творчості.

Дивергентне мислення передбачає можливість численних різноманітних, але рівноправних відповідей на одне питання, що відрізняє його від конвергентного мислення, орієнтованого на єдино правильний розв'язок, який базується на попередньому досвіді.

Визнано, що дивергентне мислення є центральною ланкою творчості. Воно зазвичай інтуїтивне, на відміну від логічного і послідовного конвергентного мислення, яке чітко структурує етапи вирішення проблеми. Дивергентне мислення спрямоване на пошук нових і нестандартних рішень, вихід за межі шаблонів, виявлення схожостей і відмінностей між об'єктами, формування кількох варіантів розв'язання та переосмислення усталених підходів. Воно тісно пов'язане з активністю пізнавальних процесів і високою чутливістю сенсорних відчуттів.

На думку Дж. Гілфорда, здатність до конвергентного мислення відповідає рівню загального інтелекту, тоді як дивергентне мислення лежить в основі креативності як загальної творчої здібності, що поєднує операції перетворення та імплікації.

У нашому дослідженні важливим є питання: чи є креативність універсальним явищем, властивим усім людям у більшій чи меншій мірі, чи вона доступна лише окремим видатним особистостям, таким як Едісон, Пікассо, Моцарт, і проявляється лише за певних обставин? Останньої точки зору дотримуються вчені Ф. Баррон, Х. Грубер, С. Девіс, Т. Емебайл. Вони вважають, що креативність виникає виключно внаслідок сприятливого поєднання багатьох чинників: структури особистості, необхідних навичок, наявності проблем, а також спеціально створеного середовища. Відповідно до їхньої позиції, творчі здібності є вродженими і не піддаються розвитку. Як критерій оцінки творчих здібностей вони пропонують якість кінцевих результатів діяльності, порівнюючи їх у різних людей. Такий підхід заперечує можливість розвитку креативності.

Більшість дослідників, і ми поділяємо цю думку, розглядають креативність як нормативне явище, притаманне кожній людині в різній мірі, і таке, що може розвиватися.

Аналіз наукової літератури свідчить, що виявлення та розвиток креативності залежить від різноманітних умов, які можуть виникнути спонтанно або бути створені штучно, наприклад, через активне навчання, тренінги тощо.

Дослідження різних концепцій креативності показує, що ця якість найкраще розкривається і розвивається у сприятливому середовищі. Таке середовище передбачає стимулювання творчості, толерантність до «відхилень» у поглядах, заохочення ризику, відсутність покарань за помилки, а також створення атмосфери довіри.

М. Воллах і Н. Коган встановили, що найбільш позитивно на розвиток креативності впливає таке середовище, де відсутні критика, оцінювання, стреси [21].

З такою позицією узгоджуються і переконання гуманістичних психологів. Основна їхня ідея полягає в тому, що для прояву і розвитку внутрішніх можливостей необхідно створити певні умови, а не форсувати творчий розвиток.

Однак феномен креативності не вичерпується тільки філософськими та психологічними аспектами. Все частіше звертається до креативності педагогічна наука, розглядаючи вчителя як творця, а педагогічну діяльність як творчу.

Творчість – не якийсь окремих аспект педагогічної праці, а найбільш суттєва і необхідна її характеристика. Здатність бачити, ставити і оригінально розв'язувати педагогічні проблеми, швидко орієнтуватись у ситуаціях, які виникають, передбачати результати називають педагогічною креативністю. Науковці визнають провідну роль такої якості як найголовнішого показника педагогічних здібностей.

Як стверджує І. Бех, «цілеспрямований розвиток індивідуальності можливий лише тоді, коли теорія освіти не декларуватиме необхідність творчості педагога і творчості школяра, а систематично за допомогою доцільних технологій втілюватиме її у навчально-виховному процесі. Особистісно орієнтоване виховання у цьому плані є досить перспективним, оскільки воно виходить із самоцінності особистості, її духовності та суверенності. Його метою є формування людини як неповторної особистості, творця самої себе і своїх обставин» [2, с. 270].

С. Сисоєва у своїй монографії «Педагогічна творчість» серед ключових принципів педагогічної творчості вчителя виділяє, поряд із принципами діагностики, оптимальності, взаємозалежності, фасилітації, доповнення, варіантності та самоорганізації, принцип креативності. Автор підкреслює важливість виявлення потенціалу навчального матеріалу для посилення його спрямованості на формування творчої особистості учня [6].

Практична реалізація цього принципу передбачає аналіз змісту навчального матеріалу з метою його креативного збагачення. Значний інтерес становить запропонована С. Сисоєвою технологія посилення креативності змісту навчального предмета [6, с.120–129], а також створені нею аналітичні картки креативної орієнтації навчальних курсів [6, с.121]. Ці інструменти дозволяють оцінювати зміст навчального матеріалу конкретного предмета та максимально ефективно використовувати його для розвитку творчих здібностей учнів.

На підставі ґрунтовного аналізу численних досліджень С. Сисоєва висловлює припущення, що «фундаментом творчої особистості є її креативність, детермінантою якої виступає творча активність індивіда у її визначенні як нестимульованої зовні пошукової і перетворюючої діяльності» [6, с. 60]. Творчу особистість автор визначає як «креативну особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних в актуалізації своїх творчих можливостей додаткових якостей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи декількох видах творчої діяльності» [там само, с. 66].

Останніми роками зростає кількість досліджень, що вивчають проблему креативності з урахуванням комплексного підходу, який охоплює різні наукові галузі.

Ця парадигма базується на триєдності креативного процесу, результату та особистості, розглянутих у філософському (креасофія), психологічному (креалогія), педагогічному (креагогіка) аспектах, а також в акмеології. Такий підхід дозволяє глибше усвідомити сутність креативної освіти. Об'єднання цих наук створює основу для розвитку креативної психопедагогіки, яка базується на взаємодії особистісної, процесуальної та результативної стратегій. Креасофія акцентує увагу на особистості творця, синергетичному процесі, а також на результаті, що проявляється у створенні об'єктивного чи суб'єктивного продукту. Креалогія виділяє три ключові категорії: креативність як особистісне явище, процес створення, заснований на свідомих і несвідомих механізмах розвитку, та креативний результат діяльності. Креагогіка спрямована на формування індивідуальності як особистісної категорії у процесі співтворчості, використовуючи інноваційно-навчальне перетворення. Акмеологія розглядає такі категорії, як творча індивідуальність, яка досягає вершини творчого розвитку, процеси саморозвитку й самовдосконалення, а також креативний досвід як результат самоактуалізації.

У ХХІ столітті освітня парадигма збагачується категорією **«креативна психолого-педагогічна технологія»**, яка передбачає творчий підхід до педагогічного процесу. У цій технології інтереси та цінності особистості виступають ключовим елементом організації та змісту навчальної діяльності (Д. Чернилевський та ін.).

Креативна технологія навчання трансформує базові підходи до освіти, пропонуючи не лише вирішення готових дидактичних завдань, а й генерацію, творче формування та розробку ідей, задумів і проєктів, орієнтованих на соціальний контекст. Така технологія змінює традиційну парадигму освіти, зосереджуючи увагу на взаємодії освіти та учнів. Замість системи, яка лише формує учнів як об'єкти навчання, пропонується модель, що задовольняє освітні потреби як тих, хто навчається, так і тих, хто навчає. Освіта стає сервісною, а не домінуючою стосовно учня.

Відмінності креативної технології:

1. **Партнерство у навчанні.** У процесі навчання студент має право самостійно обирати інформацію, оцінювати її важливість і приймати рішення щодо її використання, тоді як викладач виконує роль помічника.

2. **Відмова від готових знань.** Замість готових систематизованих знань студент отримує несистематизовану інформацію, а її організація та встановлення істини стають його завданням.

3. **Фокус на інформації.** Основним елементом навчання є не знання, а інформація. Знання – це перевірений суспільством результат пізнання, що відрізняється істинністю й несуперечливістю. Натомість інформація може бути суб'єктивною та іноді сумнівної достовірності. Особливість креативної технології полягає у здатності перетворювати інформацію на знання.

Прихильники цієї технології зазначають, що традиційні форми навчання поступово втрачають свою ефективність. Натомість на всіх рівнях освіти з'являється все більше інноваційних моделей навчання, таких як проблемне, дослідницьке, проєктне та контекстне навчання. Ці моделі свідчать про розмивання меж класичної освітньої технології та формування нової парадигми, яку визначають як креативну педагогіку та психологію.

Згодні з науковцями, що креативність, яка є ціннісно-особистісною творчою категорією, є невід'ємною складовою людської духовності та важливою умовою творчого саморозвитку особистості, а також значущим ресурсом для її самоактуалізації. Креативність проявляється не стільки в різноманітності накопичених знань, закріплених у соціальних стереотипах, правилах і законах, скільки у здатності до чутливого сприйняття проблем, відкритості до нових ідей та готовності руйнувати або трансформувати усталені стереотипи для створення нового і знаходження оригінальних, нестандартних рішень життєвих завдань.

3.ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дав можливість уточнити зміст поняття «креативність». У нашій інтерпретації – це динамічна, інтегративна особистісна характеристика, яка визначає здатність до творчості і є умовою самореалізації особистості. У формуванні креативності вбачаємо важливу основу для успішного становлення дійсно творчої особистості майбутнього вчителя.

На підставі аналізу наукової літератури можемо виокремити декілька ознак креативності як особистісної категорії, з-поміж них такі: інтелектуально-творча ініціатива, вихід за рамки завдань та вимог безпосередньої діяльності; ширина категоризації, глибина асоціативного ряду; швидкість і гнучкість мислення; оригінальність мислення; динамізм як механізм творчого розвитку. Однак, варто зазначити, що більшість із вказаних ознак були виділені Дж. Гілфордом як складові дивергентного мислення (швидкість, гнучкість, оригінальність, точність мислення).

Перспективною для подальших досліджень є проблема вивчення інноваційних підходів до формування креативності вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Артемова О. І. Розвиток креативного мовлення молодших школярів: автореф. ... канд. пед. наук. Одеса, 2001. 15 с.
- [2] Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 280 с.
- [3] Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь, 2003. 344 с.
- [4] Коломієць А. М. Особливості професійної підготовки вчителя на сучасному етапі розвитку суспільства. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2011. Випуск 33. С. 83-86.
- [5] Лазаренко Н. І. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2019. 365 с.
- [6] Сисоева С. О. Педагогічна творчість: Монографія. Х. К.: Каравела, 1998. 150 с.
- [7] Фрицюк В. А., Вовк Л. П. Акмеологічний підхід до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя. Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. Вип. 42. С. 66-71.
- [8] Фрицюк В. А. Проблема креативності у педагогічних дослідженнях. Педагогічна думка. Львів, 2009. № 1. С. 32-38.
- [9] Шрагіна Л. І. Конструювання вербального образу як творчий процес: автореф. ... канд. психол. наук. К., 1999. 17 с.
- [10] Amabile T. M. The social psychology of creativity. N.Y., 1983. 245 p.
- [11] Barron F. Putting creativity to work. The nature of creativity / Sternberg R.S. (Ed.). Cambridge: Cambr. Press, 1988. P. 76-98.
- [12] Frytsiuk V. Assessment of future teachers' preparedness for professional self-development. Science and Education, (10), 2016. pp 189-194. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/en/articles/2016-10-doc/2016-11-st34-en>
- [13] Guilford J. P. Creativity. Arm. Psychologist. 1950. V5. P. 444-454.
- [14] Gurevich R., Fritsyuk V., Opushko N., Gadaichuk N., Gabriychuk L. Preparation of future specialists for professional self-development in the information and educational environment of the university. Theoretical and scientific foundations of pedagogy and education: collective monograph / Kazachiner O., Boychuk Y., etc. International Science Group. – Boston: Primedia eLaunch, 2022. p. 425-442. Available at: DOI – 10.46299/ISG.2022.MONO.PED..
- [15] Gurevych R., Frytsiuk V., Dmytrenko N. Computer diagnostics of readiness of prospective teachers to professional self-development. Information technologies and learning tools, 2019. Vol 69. №1.
- [16] Maksymchuk I., Maksymchuk B., Frytsiuk V. et all. Developing pedagogical mastery of future physical education teachers in higher education institutions. Journal of Physical Education and Sport® (JPES), 18(2), Art 119, 2018. pp. 810-815. URL: <http://efsupit.ro/images/stories/iunie2018/Art%20119.pdf>
- [17] Rogers N. Creative Connection. Palo Alto. Science and Behavior Books, 1993. 262 p.
- [18] Simpson R. M. Creative imagination. Amer. J. Psychol. 1922. Vol.33.
- [19] Taylor C. W. Various approaches to and definitions of creativity. R. Sternberg, T. Tardif (eds.). The nature of creativity. Cambridge: Cambr. Press, 1988. P. 99-126.
- [20] Torrance E. P. The nature of creativity as manifest in the testing. R. Sternberg, T. Tardif (eds.). The nature of creativity. Cambridge: Cambr. Press, 1988. P. 43-75.
- [21] Wallach M. S., Kogan N. A new look at the creativity – intelligence distinction. Journal of Personality. 1965. №33. P. 348-369. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2605/1447>

SIGNS OF CREATIVITY OF A FUTURE TEACHER AS A PERSONALITY CATEGORY

Frytsiuk Valentina Anatoliyivna

Dr.hab. of Pedagogical Sciences, Professor of Pedagogy, Vocational Education and Management of Educational Institutions

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001- 6133-2656

valentina.frytsiyk@gmail.com

Abstract. The article explores the features of creativity in future educators as an essential personal category that determines their capacity for creativity and serves as a foundation for professional self-realization. Emphasis is placed on the necessity of developing creativity within the framework of modern teacher education, which should meet society's demand for cultivating creative, independent, and innovative specialists.

The study analyzes various approaches to understanding the concept of "creativity," particularly in psychological, philosophical, pedagogical, and acmeological literature. Based on theoretical analysis, the primary features of creativity as a personal category are identified. These include intellectual and creative initiative, the ability to go beyond standard tasks and requirements, broad categorization, associative

thinking, speed, flexibility, and originality. Special attention is given to the dynamism of thinking as a mechanism for the creative development of personality.

It was found that many of these characteristics align with the concept of divergent thinking, as studied by J. Guilford, and are crucial for successfully addressing pedagogical challenges. The study concludes that the creativity of future educators is a fundamental condition for their professional readiness, as modern teaching activities require unconventional approaches, innovative solutions, and the ability to adapt to the dynamic conditions of the educational process.

The research demonstrates that the development of creativity is not only the basis for the growth of a teacher's creative personality but also a significant factor in their successful self-realization. The practical significance of the study lies in identifying ways to foster creativity in future educators within the educational process. The role of a creative environment, innovative methods, and pedagogical technologies in stimulating creative abilities is also considered.

Key words: creativity, future teacher, creativity, divergent thinking, teacher education, innovative technologies, self-realization

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Artemova O. I. Rozvytok kreatyvnoho movlennia molodshykh shkoliariv [Development of creative speech of younger schoolchildren]: avtoref. ... kand. ped. nauk. Odesa, 2001. 15 s. (in Ukrainian)
- [2] Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti [Personality development]: u 2 kn. Kn. 1: Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhonohichni zasady. K.: Lybid, 2003. 280 s. (in Ukrainian)
- [3] Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti [Personality development]: u 2 kn. Kn. 2: Osobystisno oriientovanyi pidkhid: naukovo-praktychni zasady. K.: Lybid, 2003. 344 s. (in Ukrainian)
- [4] Kolomiets A. M. Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky vchytelia na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Peculiarities of teacher training at the current stage of society's development]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: Pedahohika i psykholohiia. 2011. Vypusk 33. S. 83-86. (in Ukrainian)
- [5] Lazarenko N. I. Profesiina pidhotovka vchyteliv u pedahohichnykh universytetakh Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Professional training of teachers in pedagogical universities of Ukraine in the context of European integration]: monohrafiia. Vinnytsia : TOV «Druk plius», 2019. 365 s. (in Ukrainian)
- [6] Sysoieva S.O. Pedahohichna tvorchist [Pedagogical creativity]: Monohrafiia. Kh. K.: Karavela, 1998. 150 s. (in Ukrainian)
- [7] Frytsiuk V. A., Vovk L. P. Akmeolohichni pidkhid do vyvchennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia [Acmeological approach to studying the problem of professional self-development of a future teacher]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohika i psykholohiia. VDPU im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia, 2016. Vyp. 42. S.66-71. (in Ukrainian)
- [8] Frytsiuk V. A. Problema kreatyvnosti u pedahohichnykh doslidzhenniakh [The problem of creativity in pedagogical research]. Pedahohichna dumka. Lviv, 2009. № 1. S. 32-38. (in Ukrainian)
- [9] Shrahina L. I. Konstruiuvannia verbalnoho obrazu yak tvorchy protses [Constructing a verbal image as a creative process]: avtoref. ... kand. psykhol. nauk. K., 1999. 17 s. (in Ukrainian)
- [10] Amabile T. M. The social psychology of creativity [J]. N.Y., 1983. 245 p. (in English)
- [11] Barron F. Putting creativity to work. The nature of creativity / Sternberg R.S. (Ed.). Cambridge: Cambr. Press, 1988. P. 76-98. (in English)
- [12] Frytsiuk V. Assessment of future teachers preparedness for professional self-development [J]. Science and Education, (10), 2016. pp 189-194. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/en/articles/2016-10-doc/2016-11-st34-en> (in English)
- [13] Guilford J. P. Creativity. Arm. Psychologist. 1950. V5. P. 444-454. (in English)
- [14] Gurevich R., Fritsyuk V., Opushko N., Gadaichuk N., Gabriychuk L. Preparation of future specialists for professional self-development in the information and educational environment of the university. Theoretical and scientific foundations of pedagogy and education: collective monograph / Kazachiner O., Boychuk Y., etc. International Science Group. – Boston : Primedia eLaunch, 2022. r. 425-442. Available at : DOI – 10.46299/ISG.2022.MONO.PED. (in English)
- [15] Gurevych R., Frytsiuk V., Dmytrenko N. Computer diagnostics of readiness of prospective teachers to professional self-development. Information technologies and learning tools, 2019. Vol 69. №1. (in English)
- [16] Maksymchuk I., Maksymchuk B., Frytsiuk V. et all. Developing pedagogical mastery of future physical education teachers in higher education institutions. Journal of Physical Education and Sport ® (JPES), 18(2), Art 119, 2018. pp. 810-815. URL: <http://efsupit.ro/images/stories/iunie2018/Art%20119.pdf> (in English)
- [17] Rogers N. Creative Connection. Palo Alto. Scince and Behavior Books, 1993. 262 p. (in English)
- [18] Simpson R. M. Creative imagination. Amer. J. Psychol. 1922. Vol.33. (in English)
- [19] Taylor C. W. Various approaches to and definions of creativity. R. Sternberg, T.Tardif (eds.). The nature of creativity. Cambridge: Cambr. Press, 1988. P. 99-126. (in English)
- [20] Torrance E. P. The nature of creativity as manifest in the testing. R. Sternberg, T.Tardif (eds.). The nature of creativity. Cambridge: Cambr. Press, 1988. P. 43-75. (in English)
- [21] Wallach M. S., Kogan N. A new look at the creativity – intelligence distinction. Journal of Personality. 1965. №33. P. 348-369. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2605/1447> (in English)